

13.1

En mere præcis undersøgelse af nogle ord i Marcus Tullius' første tale mod Antonius: multa autem inpendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum; en diskussion, om fatum og natura betyder det samme eller to forskellige ting.

1 Marcus Cicero har i *Første tale mod Antonius* efterladt følgende passage: "Jeg skyndte mig derfor at følge hans eksempel, hvad de tilstedeværende ikke havde gjort. Ikke for at udrette noget (det ventede jeg ikke, og det kunne jeg heller ikke love noget om), men for at jeg, hvis der skulle tilstøde mig noget, som vi alle kan komme ud for (der er jo meget andet end naturens gang og skæbnen (*praeter naturam etiam praeterque fatum*), der virker truende), i det mindste ved mine ord her i dag kunne efterlade staten et vidnesbyrd om min aldrig svigtende hengivenhed for den."¹ 2 Han siger: 'end naturens gang og skæbnen'. Om han har villet, at begge ord, *natura* og *fatum*, skulle betyde det samme og har sat de to ting under ét, eller han har delt og skilt dem, så naturen forekommer at bringe nogle hændelser, skæbnen nogle andre, er et spørgsmål, jeg mener, man bør overveje, og især skal man prøve at finde ud af, på hvilken måde han mener, at mange ting kan hænde menneskeligt ud over skæbnen, eftersom skæbnen har lagt en plan og en rækkefølge og en uovervindelig tvang, så at alt må omslutes af skæbnen, med mindre han da har fulgt Homer:

"For at du ikke skal ende i Hades mod skæbnens beslutning!"²

3 Der er imidlertid ingen tvivl om, at han har ment en voldsom og uventet død, hvad der med rette kan synes at hænde mod naturen.

4 Men hvorfor han også har sat denne type af død uden for skæbnen, ligger uden for dette arbejdes formål og tidsmæssige begrænsning. 5 Jeg bør dog ikke forbigå, at Vergil havde den samme opfattelse af skæbnen som Cicero, da han i fjerde bog sagde om Elissa, der begik selvmord:

1. Cicero, *Philippica* 1.10, overs. Sven Helles 1999, 1, 58.

2. Homer, *Iliaden* 20.336, overs. Otto Steen Due 1999, 458.

"Thi døden hun ville, var hverken fortjent eller skænket af Skæbnen."³

Det er, som om det, der er voldeligt, ikke kommer fra skæbnen, når man begår selvmord. 6 Marcus Cicero synes at have fulgt nogle ord om naturen og skæbnen, der stammer fra Demosthenes, en mand, som i lige høj grad var udstyret med klogskab og veltalenhed. Der står nemlig følgende i *Kranstalen*: "Den der bare mener at han skylder sin Fader og sin Moder Livet, han afventer den Død der sendes ham af Skæbnen og kommer naturligt; men den der mener at han ogsaa skylder sit Fædreland Livet, han er altid villig til at ofre sit Liv for ikke at se Fædrelandet i Trældom."⁴ 7 Hvad Cicero synes at have kaldt *fatum* og *natura*, har Demosthenes langt tidligere benævnt 'skæbne' og 'naturlig død'. 8 En 'naturlig død' kommer nemlig ved naturen og ved skæbnen uden at være tvunget af en magt udefra.

13.2

Om en venskabelig samtale i byen Tarent mellem digterne Pacuvius og Accius.

1 De, der har haft tid og lyst til at undersøge og berette om lærde mænds liv og samtid, har skrevet en historie om tragediedigterne Marcus Pacuvius og Lucius Accius af følgende indhold: 2 "Da Pacuvius," fortæller de, "der allerede var en gammel mand og plaget af en langvarig sygdom, var taget til Tarent fra Rom, kom den dengang meget yngre Accius, der var på vej til Asia, på besøg hos Pacuvius, der beværtede ham venligt og holdt ham tilbage flere dage, fordi han gerne ville have, at Accius læste sin tragedie *Atreus* op for ham. 3 Man fortæller, at Pacuvius så havde sagt, at det, Accius havde skrevet, lød klangfuldt og storslået, men at det forekom ham en smule for hårdt og umodent. 4 "Du har helt ret," sagde Accius, "men det er ikke noget, der generer mig; jeg regner nemlig med, at det, jeg kommer til at skrive i fremtiden, bliver bedre. 5 For det, der findes i frugter, siger man, findes også i sindet; det, der opstår som hårdt og umodent, bliver mildt og

3. Vergil, *Aeneiden* 4.696, overs. Otto Steen Due 1996, 122.

4. Demosthenes, *Kranstalen* 205, overs. A. B. Drachmann 1917, 206.

behageligt; men det, der straks fødes som indskrumpet, blødt og til at begynde med saftigt, modner ikke, men rådner. 6 Jeg mener derfor, at man skal efterlade noget i sit sind, som tiden og alderen kan mildne."

13.3

Har disse ord necessitudo og necessitas nogen forskel i betydning?

1 Det er en sag, der må vække latter og morskab, når de fleste filologer forsikrer om, at *necessitudo* og *necessitas* er meget forskellige og adskiller sig derved, at *necessitas* er en vis overvældende og tvingende kraft, mens *necessitudo* siges at være en vis ret og et vist bånd i en hellig forbindelse, og at det kun har denne ene betydning. 2 Men ligesom det ikke gør nogen forskel, om man siger *suavitus* eller *suavitas* ('sødme'), *sanctitudo* eller *sanctitas* ('hellighed'), *acerbitudo* eller *acerbitas* ('bitterhed'), *acritudo* eller, som Accius har skrevet i *Neoptolemus*,⁵ *acritas* ('skarphed'), sådan kan der ikke være nogen ræson hos dem, der skiller *necessitudo* fra *necessitas*. 3 Således kan man i værker af ældre forfattere ofte finde ordet *necessitudo* anvendt om det, der er nødvendigt. 4 Men *necessitas* er virkelig sjældent brugt om en retslig pligt til en familiemæssig respekt, selv om de, der er forbundet med slægtskabets og venskabets ret, kaldes *necessarii*. 5 Jeg har dog i en tale af Gaius Caesar, *Til støtte for Plautus' lovforslag*, fundet *necessitas* anvendt i stedet for *necessitudo*, det vil sige med betydningen 'slægtskabets ret'. Citatet lyder: "For mit eget vedkommende mener jeg ikke, at det har skortet på anstrengelse, arbejde eller energi i relation til vores slægtskab (*necessitas*)."⁶

6 Jeg har skrevet dette om den ikke-eksisterende forskel på begge disse ord, måske under indflydelse af, hvad jeg læste i fjerde bog af en ældre forfatter, Sempronius Asellios *Historieværk*, hvori der om Publius Africanus, søn af Paulus, står følgende: "Han sagde, at han havde hørt fra sin far Lucius Aemilius Paulus, at en virkelig god general ikke udkæmpede et regulært slag, med mindre der var den yderste tvang (*necessitudo*) eller en gunstig lejlighed."⁷

5. Accius, *Neoptolemus* 467 Ribbeck.

6. Caesar, *Suasio legis Plautiae* fr. 27 Malcovati.

7. Sempronius, *Historia* 4 fr. 5 Peter.

13.4

Kopi af [et brev] fra Alexander [til hans mor Olympias og hendes elegante svar.]

1 I de fleste skrifter om Alexanders bedrifter og for nylig også i en bog af Marcus Varro, der hedder *Orestes eller Om vanvid*,⁸ kan man læse et meget vittigt brev, som Olympias, Filips kone skrev til sin søn Alexander. 2 Han havde nemlig skrevet til sin mor: "Kong Alexander, Iuppiter Hammons søn, hilser sin mor Olympias!", og hun skrev i et svar til ham sådan: "Min kære søn, vær sød og ti stille, lad være med at angive mig og anklage mig over for Iuno; hun vil skabe store problemer for mig, når du i dit brev indrømmer, at jeg er hendes mands elskerinde." 3 Den kloge og begavede kvindes humor over for den overmodige søn syntes lempeligt og venligt at have gjort ham opmærksom på, at han skulle aflægge den indbildske opfattelse, som han havde antaget på grund af sine mægtige sejre, smiger fra dem, der logrede for ham, og et helt utroligt held, nemlig at han var søn af Iuppiter.

13.5

Om filosofjerne Aristoteles, Theofrast og Menedemos og den elegante taktfuldhed, hvormed Aristoteles udvalgte efterfølgeren for sin skole.

1 Filosoffen Aristoteles var nu næsten to og tres år gammel og syg og svækket legemligt med kun ringe håb om at kunne leve mere. 2 Så gik hele skaren af hans elever hen til ham og tiggede og bad ham om at udpege efterfølgeren til sin position og embede, så de efter hans død kunne anvende denne på samme måde, som de havde brugt ham selv, nemlig til at fuldføre og fuldende studierne af hans lære, som de var blevet undervist i. 3 Der var dengang mange gode mænd i hans skole, men der var især to, der var fremragende: Theofrast og Menedemos. De udmærkede sig frem for de andre ved deres begavelse og lærdom; den førstnævnte kom fra øen Lesbos, mens Menedemos var fra Rhodos. 4 Aristoteles svarede, at han ville gøre, hvad de ønskede, når han mente, at tiden var passende.

8. Varro, *Orestes vel De insania* p. 255 Riese.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

5 Kort tid efter, da de var til stede, som havde bedt ham om at udnævne en efterfølger, sagde han, at den vin, han drak, ikke var god for hans helbred, men usund og hård, og derfor skulle de få fat i noget udenlandsk, f. eks. fra Rhodos eller Lesbos. 6 Han bad dem om at sørge for begge og sagde, at han ville drikke den, som han fandt mest behagelig. 7 De går, de søger, de finder, de bringer. 8 Så bad Aristoteles om vinen fra Rhodos, smagte på den og sagde: "Det er sandelig en kraftig og dejlig vin!"

9 Snart efter bad han om vinen fra Lesbos. Da han havde smagt på den, sagde han: "Begge er virkelig gode, men den fra Lesbos er den dejligste!"

10 Da han havde sagt det, var ingen i tvivl om, at han med den udtalelse både elegant og taktfuldt havde udpeget sin efterfølger, ikke sin vin. 11 Det var Theofrast fra Lesbos, en mand med lige så smag i tale og livsførelse. 12 Da Aristoteles ikke længe efter døde, sluttede alle op om Theofrast.⁹

13.6

Hvilket udtryk ældre latinske digtere har brugt for det, grækerne kalder prosodi; ordet barbarismus bruges hverken af romerne i gamle dage eller folk i Attika.

1 Det, som grækerne kalder *prosodi* ('betoning'), plejede lærde folk i gamle dage dels at benævne *notae vocum*, dels *moderamenta*, dels *accentiunculae* og dels *voculationes*; 2 når vi nu siger, at nogen taler barbarisk, plejede de ikke at sige, at denne sproglige fejl var barbarisk, men bondsk (*rusticus*), og at de, der talte med denne fejl, talte bondsk. 3 Publius Nigidius siger i sine *Filologiske kommentarer*: "Sproget bliver bondsk, hvis man aspirerer forkert."¹⁰ 4 Om de mennesker, der før den guddommelige Augustus' tidsalder har talt et rent og ufordærvet latin, har brugt betegnelsen *barbarismus*, har jeg endnu ikke fundet ud af.

13.7

Homer fortæller noget andet om løver i sine digte end Herodot i sit historieværk.

9. Theofrast fr. 8 Fortenbaugh.

10. Nigidius, *Commentarii grammatici* fr. 39 Swoboda.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

1 Herodot fortæller i tredje bog af sit historieværk, at løvinder kun føder én gang i hele deres liv, og at de ved denne fødsel aldrig føder mere end én unge. 2 Ordlyden i hans bog er følgende: "Løvinden derimod, der både er meget stærk og meget dristig, føder kun én gang i livet og da kun én unge. Ved fødslen afgiver den nemlig livmoderen sammen med afkommet."¹¹ 3 Men Homer siger, at løver – han anvender nemlig også denne mandlige betegnelse på hunnerne, hvilket filologerne kalder fælleskøn – føder og opfostrer flere. 4 Verserne, hvori han tydeligt viser dette, er følgende:

"Og som løvinden står fast omkring sine unger i skoven
når den er ude med kuldet og træffer på jægere i den."¹²

5 På et andet sted siger han noget lignende:

"Stønned og brølte han tungt som en knurhårsskægget løvinde
når den, berøvet sit kuld af en jæger på dåjagt fra skjulet
inde i skoven."¹³

6 Da denne uenighed og forskel mellem den mest berømte digter og den mest fremragende historiker plagede mig, mente jeg, at det var bedst at slå op i filosofen Aristoteles' værk *Om dyrene*, et værk, som han skrev med den største omhu. Jeg kopierer Aristoteles' egne ord, som vi finder dem i hans kommentarer.¹⁴

13.8

Digteren Afranius har klogt og åndfuldt sagt, at Visdom er datter af Erfaring og Erindring.

11. Herodot 3.108.4, overs. Thure Hastrup 1979, 1, 207.

12. Homer, *Iliaden* 17.133-5, overs. Otto Steen Due 1999, 389 (om Aias).

13. Homer, *Iliaden* 18.318-20, overs. Otto Steen Due 1999, 420 (om Achilleus).

14. Hvilket ikke findes i mss, men Aristoteles, *Om dyrene* 6.31 fortæller bl. a., at løvinder føder hvert år, normalt to og højst seks, sommetider kun én.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

1 Digteren Afranius havde en fortræffelig og fuldkommen sand opfattelse af, hvordan Visdom opstod og blev erhvervet, da han sagde, at den var en datter af Erfaring og Erindring. 2 Han demonstrerer det nemlig på den måde, at den, der ønsker at blive vis på menneskelige forhold, ikke alene har brug for bøger og undervisning i retorik og dialektik, men at han også bør beskæftige sig og øve sig i at lære tingene personligt at kende og at afprøve dem, og alt, hvad der er gjort og sket, bør han omhyggeligt erindre, og følgelig skal han få indsigt og tage det med på råd, som selve erfaringen med tingene har lært ham, ikke blot det, som bøger og lærere har udplapret i tomme ord og begreber ligesom i en farce eller i en drøm. 3 Der er nogle vers i et lystspil af Afranius med titlen *Stolen*:

"Erfaring avlede mig, Erindring blev mor til mig,
hos Graierne er jeg Sofia, men Visdom er jeg hos jer."¹⁵

4 Der findes ligeledes et vers med omtrent den samme mening af Pacuvius, som filosofen Macedo, en fin mand og min gode ven, mente skulle skrives på alle tempeldøre:

"Hvor jeg hader dvaske mænd, der kun har tanke for filosofi."¹⁶

5 Han plejede nemlig at sige, at der ikke kunne tænkes noget mere afskyeligt eller uudholdeligt, end at dvaske og dovne mænd, tildækket af et skæg og en kappe, drejede filosofiens lære og nytte til kunstgreb i sprog og ord og med den største veltalenhed rettede angreb på lasterne, mens de selv drev af de laster, der var krøbet ind under huden på dem.

13.9

Tullius Tiro har skrevet om succulae og hyades, hvilket er navne på stjerner.

15. Afranius, *Sella* 298-9 Ribbeck (jambiske trimetre).

16. Pacuvius fr. 348 Ribbeck (katalektisk trochæisk tetrameter).

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

1 Tullius Tiro var Ciceros elev og frigivne og assistent ved hans litterære arbejde. 2 Han skrev adskillige bøger om det latinske sprogs brug og art og ligeledes om forskellige, blandede spørgsmål. 3 Blandt disse synes de at indtage en særstilling, som han gav den græske titel *Pandekter*,¹⁷ som om de indeholdt ethvert emne og viden- skab. 4 Heri står der om de stjerner, som hedder *suculae*, følgende: "Romerne var i gamle dage så ubekendte med græsk litteratur og det græske sprog, at de kaldte de stjerner, som befinder sig i Tyrens hoved, for *suculae* ('de små svin'), fordi grækerne kalder dem *hyádes*; de mente, at det græske ord skulle oversættes sådan på latin, fordi *sues* ('svin') på græsk hedder *hýes*. Men," fortsætter Tiro, "*hyádes* er ikke afledt af *hýes*, som vore uvidende landsmænd troede, men af ordet *hýein*; for både når de står op og går ned, sætter de gang i regnstorme og voldsomme byger. *Hýein* betyder på det græske sprog 'at regne'."¹⁸

5 Dette var, hvad Tiro sagde i sine *Pandekter*. Men vore forfædre var nu ikke så tåbelige og bondske, at de kaldte stjernebilledet *hyádes* for *suculae*, fordi *hýes* på latin hedder *sues*; men hvad grækerne kalder *hypér* ('over'), kalder vi *super*, hvad de kalder *hýptios* ('liggende på ryggen'), kalder vi *supinus*, hvad de kalder *hyforbós* ('svinehyrde'), kalder vi *subulcus*, hvad de kalder *hýpnos* ('søvn'), kaldte vi først *sypnus* og derefter ved ligheden mellem det græske bogstav *y* og det latinske *o* *somnus*: Hvad der af grækerne er kaldt *hyádes*, er på denne måde af os først kaldt *syades* og derefter *suculae*.

6 De pågældende stjerne befinder sig nu ikke i Tyrens hoved, som Tiro siger – for bortset fra disse stjerner har Tyren intet hoved – men de er placeret og anbragt i den cirkel, som kaldes Dyrekredsen, således at der ud fra deres position synes at være en forestilling og et billede af et tyrehoved, ligesom de øvrige dele og resten af tyrens figur er formet og ligesom afbildet i de steder og egne, hvor de stjerner, som grækerne kalder *Plejaderne* og vi *Vergiliae*, befinder sig.

13.10

Antistius Labeos etymologi til soror og Publius Nigidius' til frater.

17. Gr. *Pandektai* ('som indeholder alt').

18. Tiro fr. 13 Funaioli.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

1 Antistius Labeo gjorde studiet af civil lovgivning til sin hovedopgave og afgav offentligt responsa til dem, der konsulterede ham i juridiske spørgsmål; men han var ikke ubekendt med andre gode videnskaber, og han var trængt dybt ned i filologien og dialektikken og den ældre og fjernere litteratur, og han var blevet kyndig i etymologien og dannelsen af latinske ord og brugte især denne viden til at løse mange problemer inden for jura. 2 Der blev endda udgivet bøger efter hans død med titlen *Efterladte skrifter*,¹⁹ af hvilke tre i række, den otteogtredivte, den niogtredivte og den fyrretyvende, er fyldt med stof af denne art, der bidrager til at udlægge og oplyse det latinske sprog. 3 I de bøger, han skrev *Om prætors edikt*, har han yderligere fremlagt meget, som i lige grad er charmerende og skarpsindigt. Som f. eks. følgende, man kan læse i den fjerde bog af *Om ediktet*: "En søster (*soror*) hedder sådan, fordi hun ligesom er født udenfor (*seorsum*) og fjernes fra huset, hvor hun blev født, og overføres til en anden familie."²⁰

4 Publius Nigidius, der var overordentlig lærd, fortolker ordet bror (*frater*) på en ikke mindre begavet og spidsfindig måde: "En bror," siger han, "hedder sådan, fordi han er 'næsten et andet selv' (*fere alter*)."²¹

13.11

Marcus Varro om det passende og rigtige antal gæster og om desserter og søde sager.

1 Der findes en meget charmerende bog af Marcus Varro, en af hans *Menippæiske satirer*, som bærer titlen: *Man ved ikke, hvad den sene aften bringer*,²² hvori han drøfter, hvilket antal gæster der er passende, og hvilket forhold og udstyr, selskabet selv skal have. 2 Han siger, at antallet af gæster skal begynde fra gratiernes tal og gå frem til musernes, således at når der er færrest gæster, skal der ikke være færre end tre, og når de er flest, ikke flere end ni. 3 "Det er nemlig ikke godt, hvis der er mange," siger han, "for en stor mængde er urolig, og i Rom står den op,

19. *Posteriores*.

20. Antistius Labeo, *Ad edictum* 4 fr. 26 Huschke.

21. Nigidius fr. 50 Swoboda.

22. Varro, *Satirae Menippeae, Nescis, quid vesper serus vehat* fr. 333-41 Buecheler/Astbury.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

mens den i Athen sidder ned, men ingen af stederne ligger den til bords. Selskabet selv," fortsætter han, "består af fire ting, og først da er det fuldendt i alle sine dele, hvis det er pæne mennesker, der er samlet, hvis stedet er velvalgt, hvis tidspunktet er valgt godt, og hvis forberedelserne ikke er negligeret. Man skal ikke", siger han, "vælge folk, der snakker ustandseligt, eller folk, der er stumme som en østers, for veltalenhed hører hjemme på Forum og i retten, mens tavshed ikke hører til ved et selskab, men i et soveværelse." 4 Han mener, at samtalerne ved en sådan lejlighed ikke skal være om dystre og indviklede emner, men muntre og indbydende, og de må gerne være til nytte med en vis tillokkelse og nydelse, så det gør os mere elskværdige og underholdende. 5 "Og det vil virkelig ske," siger han, "hvis vi snakker om den slags ting, der vedrører vores dagligdag, og som vi ikke har tid til at tale om på Forum, eller når vi udfører vores arbejde. Og selskabets vært," fortsætter han, "bør hellere undgå at være fedtet end alt for elegant." Og: "Ved et middagsselskab bør ikke alt muligt læses op, men kun det, der på samme tid er gavnligt i vort liv og fornøjeligt."

6 Også hvordan efterretter bør være, giver han gode råd. Han anvender følgende ord: "De desserter er de sødeste, som ikke er søde; kager og bagværk er ikke godt for bagen!"

7 Når Varro på dette sted har sagt 'desserter,' må ingen hænge sig i den glose, for ordet betegner enhver type efterret. Hvad grækerne nemlig kalder kager og frugter, hed i gamle dage hos os 'efterretter'. Man kan også finde sødere vine omtalt i ældre komedier, og de blev kaldt og omtalt som *Libers efterretter*.

13.12

Folketribunen har ret til at arrestere folk, men ikke til at stævne dem.

1 I et af Ateius Capitos breve²³ kan man læse, at Antistius Labeo var en særdeles lærd mand inden for områderne det romerske folks love og sædvaner og inden for civil ret. 2 "Men manden," fortæller Ateius, "blev forfulgt af en overdreven og vanvittig idé om frihed i en sådan grad, at selv om den guddommelige Augustus allerede var kejser og styrede staten, anså han dog intet for gyldigt og ærværdigt, med

23. Ateius fr. 9 Strzelecki.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

mindre han havde læst, at det var beordret og sanktioneret i den romerske fortid," 3 og derefter fortæller Ateius, hvad den selvsamme Labeo havde svaret, da han af en budbringer var blevet stævnet af en folketribun: 4 "Da en kvinde," fortsætter Ateius, "havde rettet en anklage mod ham, og folketribunerne havde sendt bud til ham på Gallianum,²⁴ om at han skulle komme og svare kvinden, befalede han ham, der var sendt af sted, at vende tilbage til tribunerne og sige til dem, at de ikke havde ret til at stævne hverken ham selv eller nogen anden, eftersom folketribunerne i overensstemmelse med gammel skik kun havde ret til at arrestere folk, men ikke til at stævne dem; de kunne derfor komme og give ordre til, at han blev arresteret, men de havde ikke ret til at stævne ham, når han ikke var til stede."

5 Da jeg havde læst dette i Capitos brev, fandt jeg senere det samme beskrevet mere udførligt i enogtyvende bog af Marcus Varros *Menneskelige forhold*, og her er et citat fra Varro om dette emne: 6 "I et embede," skriver han, "har nogle ret til at stævne, andre til at arrestere og andre ingen af delene: Ret til at stævne har konsul og de øvrige, der har befaling over en hær; ret til at arrestere har folketribunerne og andre, der har en budbringer hos sig; ret til hverken at stævne eller at arrestere har kvæstorer og de øvrige, der hverken har betjente eller budbringere. De, som har ret til at stævne, kan også arrestere, tilbageholde og føre væk, og alt dette kan de gøre, hvad enten de, som de stævner, er til stede, eller de har befalet, at de skal afhentes. Folketribuner har ingen ret til at stævne, men der er mange, som i deres uvidenhed har brugt denne ret, som om de havde den; nogle har nemlig givet ordre til, at ikke blot en privatperson, men også en konsul er blevet stævnet til Rostra. Da jeg selv var triumvir, blev jeg stævnet af folketribunen Publius Porcius, men jeg kom ikke, fordi jeg anvendte vore ledere som rettesnor og holdt fast ved den gamle lov. På samme måde, da jeg var tribun, befalede jeg ingen at blive stævnet, og jeg tillod heller ikke, at nogen, der var stævnet af en kollega, dukkede op uden af fri vilje."²⁵

24. Tilsyneladende Labeos landsted (andre læser Gallianum).

25. Varro, *Antiquitates rerum humanarum* 21 fr. 2 Mirsch.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

7 Personligt tror jeg, at Labeo, da han var en privatmand, havde en ubegrundet tillid til den ret, som Marcus Varro nævner, og derfor ikke viste sig, skønt han var blevet stævnet. 8 Men hvad pokker er det for en idé ikke at rette sig efter dem, der stævner én, og som man indrømmer, har ret til at arrestere? Den, som nemlig kan arresteres, kan også sættes i fængsel. 9 Men da jeg spurgte, af hvilken grund tribunerne, som har myndighed til at tvinge folk, ikke havde retten til at stævne ***²⁶ fordi folketribunerne i gamle dage synes at være blevet valgt ikke for at optræde i retten og heller ikke for at behandle sager og klager, når parterne var fraværende, men for at bruge deres veto, når det var nødvendigt, så at der ikke blev begået uret for øjnene af dem; og af den grund havde de heller ingen ret til at tilbringe en nat uden for byen, eftersom det var nødvendigt med deres tilstedeværelse, så de kunne se for sig selv, og for at de kunne skride ind over for voldsanvendelse.

13.13

Marcus Varro skriver i sine Menneskelige forhold, at det romerske folks ædiler og kvæstorer kan stævnes for prætors domstol af en privatperson.

1 Da jeg var trådt ud af de afsides kroge med bøger og lærere og kom ud blandt mennesker og ud i lyset på Forum, husker jeg, at der på de fleste af de forsamlingssteder, hvor de, der forelæste om offentlig ret eller tilbød at afgive responsa, blev diskuteret, om det romerske folks kvæstor kunne stævnes for retten af en prætor. 2 Det var ikke af mangel på vigtigere ting, spørgsmålet var blevet rejst, men det var nødvendigt, for der var opstået en sag, hvor en kvæstor skulle stævnes for retten. 3 Der var således ikke få, der havde den anskuelse, at prætoren ikke havde nogen ret til at stævne ham for retten, eftersom han uden tvivl var det romerske folks embedsmand, og han hverken kunne stævnes eller, hvis han nægtede at komme, pågribes og arresteres uden at krænke selve embedets suverænitet. 4 Men da jeg dengang utrætteligt var beskæftiget med bøger af Marcus Varro, og jeg havde opdaget, at sagen blev diskuteret, og man var i tvivl, tog jeg den enogtyvende bog af *Menneskelige forhold* frem, hvori der står skrevet følgende: "De embedsmænd, der hverken har ret til særskilt at stævne nogen for

26. Lakune (supplér med 'kan vi antage, at det var' – som Loeb).

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

retten eller til at arrestere, kan også stævnes for retten af en privatperson. Marcus Laevinus, en kurulisk ædil, blev trukket for retten til en prætor af en privatmand; men nu er ædilerne omgivet af statslaver og kan ikke blot ikke arresteres, men også på eget initiativ skubbe folk til side."²⁷

5 Dette er, hvad Varro siger om ædiler i denne del af bogen, men tidligere i samme bog siger han, at kvæstorer hverken har ret til at stævne for retten eller til at arrestere folk.²⁸ 6 Da begge dele således var blevet læst op, tiltrådte alle Varros opfattelse, og kvæstoren blev stævnet for prætors domstol.

13.14

Hvad er pomerium?

1 Hvad der forstås ved *pomerium*, har det romerske folks augurer, der har skrevet *Om fuglevarsler*, defineret på følgende måde: "*Pomerium* er et sted inden for et indviet område langs med hele byens omkreds uden for murene, afgrænset af visse regioner, og som danner grænsen for at iagttage fuglevarsler i byen." 2 Det ældste pomerium, som blev etableret af Romulus, havde som sine grænser foden af Palatinshøjen. Men dette pomerium blev udvidet flere gange i takt med byens vækst og omfattede mange høje bakker. 3 Den, som havde forøget det romerske folk ved at erobre et område fra fjenderne, havde ret til at udvide pomerium.

4 Derfor er det blevet spurgt, og det er stadig et åbent spørgsmål, af hvilken grund de seks af byens syv høje befinder sig inden for pomerium, mens kun Aventinerhøjen, som hverken ligger langt væk eller har en fåtallig befolkning, ligger uden for pomerium, og hvorfor hverken kong Servius Tullius eller Sulla, der krævede at få den ære at udvide pomerium, eller senere den guddommelige Iulius, der øgede pomerium, inkluderede denne høj inden for byens indviede egne.

5 Messala har skrevet, at der kan ses flere grunde hertil, men at der især er én, han synes godt om: På denne høj havde Remus taget fuglevarsler i forbindelse med byens grundlæggelse, men fuglene havde varslet negativt for ham, og han var blevet overvundet af Romulus ved varslerne: 6 "Derfor," siger han, "har alle, der

27. Varro, *Antiquitates rerum humanarum* 21 fr. 3 Mirsch.

28. Se 13.12.6.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

har udvidet pomerium, udelukket denne høj, fordi den varsler ulykke med sine usalige fugle."²⁹

7 Jeg har dog ikke ment at skulle springe noget over om Aventinerhøjen, som jeg er stødt på i en kommentar af Elys, en gammel filolog, som skriver, at Aventinerhøjen tidligere, som jeg har nævnt, var udenfor pomerium, men senere blev den på initiativ af den guddommelige Claudius taget med og fik den ære at komme indenfor pomerium.

13.15

Et citat fra en bog af auguren Messala, hvori han forklarer, hvad der forstås ved 'mindre' embedsmænd, og at konsulen og prætoren er kolleger; noget om fuglevarsler.

1 I det edikt, hvormed konsulerne bekendtgør, hvornår der skal afholdes *comitia centuriata*, står der med den gamle hævdvundne form: "Ingen underordnet embedsmand må holde øje med tegn fra himlen." 2 Man plejer derfor at spørge, hvem de 'mindre' embedsmænd er. 3 Om denne sag er der ikke brug for mine formuleringer, eftersom jeg ved et tilfælde har første bog af auguren Marcus Messalas værk *Om fuglevarsler* for hånden, mens jeg skriver dette. 4 Derfor citerer jeg fra Messala selv: "Patriciernes fuglevarsler er delt i to klasser. De vigtigste er konsulernes, prætorernes og censorernes. Dog har alle disse ikke de samme fuglevarsler, og de har heller ikke samme betydning, fordi censorerne ikke er kolleger til konsulerne eller prætorerne, mens prætorerne er kolleger til konsulerne. Af den grund forstyrrer eller forhindrer konsulerne eller prætorerne ikke censorerne, når de tager fuglevarsler, eller omvendt; derimod kan censorerne indbyrdes – og det samme gælder prætorerne og konsulerne – erklære hinandens fuglevarsler for ugyldige og hæmme dem. Skønt prætoren er kollega til konsulen, har han dog ingen ret til at vælge en prætor eller en konsul, sådan som vi har lært det af vore forfædre, eller det har været praksis tidligere, og sådan som det fremgår af trettede bog af Gaius Tuditanus' *Kommentar*,³⁰ fordi prætoren har en mindre myn-

29. Messala, *De auspiciis* fr. 3 Huschke.

30. Tuditanus, *Commentarius* 13 fr. 2 Huschke.

dighed, mens konsulen har en større, og en større myndighed eller en højere kollega kan ikke vælges af en mindre myndighed henholdsvis kollega. Nu til dags, hvor en prætor vælger prætorer, har jeg fulgt de gamles eksempel og har ikke deltaget i fuglevarslerne ved disse valg. Censorerne vælges heller ikke med de samme fuglevarsler som konsulerne og prætorerne. De mindre fuglevarsler tilhører de øvrige embedsmænd. Derfor kaldes disse embedsmænd 'mindre,' mens de førnævnte kaldes 'større'. Når de 'mindre' embedsmænd er blevet valgt, får de deres embede på *comitia tributa*, mens de får deres egentlige myndighed ved en lov på *comitia curiata*; de 'større' embedsmænd bliver til på *comitia centuriata*.³¹

5 Af hele denne passage hos Messala er det tydeligt, både hvem de 'mindre' embedsmænd er, og hvorfor de hedder sådan. 6 Men den viser også, at prætoren er konsulens kollega, fordi de vælges med de samme fuglevarsler. 7 De siges at have 'større' fuglevarsler, fordi deres fuglevarsler regnes for mere end andres.

13.16

Et citat af samme Messala, der udtaler, at ét er at tale til folket, et andet er at forhandle med folket; hvilke embedsmænd kan kalde væk fra en folkeforsamling og fra hvem.

1 Den førnævnte Messala skriver i den samme bog om de 'mindre' embedsmænd følgende: "En konsul kan både kalde en folkeforsamling og et folkemøde væk fra alle embedsmænd. En prætor kan på ethvert tidspunkt kalde både en folkeforsamling og et folkemøde væk undtagen fra en konsul. 'Mindre' embedsmænd kan hverken kalde en folkeforsamling eller et folkemøde væk ved nogle lejligheder. Derfor handler han rigtigt, der som den første af dem kalder til valg, fordi man ikke kan forhandle med folket to gange (*cum populi agi*), og den ene 'mindre' embedsmand kan ikke kalde væk fra den anden. Men hvis de ønsker at holde et folkemøde (*contionem habere*) uden dog at forhandle med folket, kan så mange embedsmænd, det skal være, holde et folkemøde."³² 2 Af denne passage hos Messala er det klart, at ét er 'at forhandle med folket' (*cum populo agere*), noget andet er 'at

31. Messala, *De auspiciis* 1 fr. 1 Huschke.

32. Messala, *De auspiciis* fr. 2 Huschke.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

holde et folkemøde' (*contionem habere*). 3 For 'at forhandle med folket' betyder, at man spørger folket, hvad det ved sine stemmer enten befaler eller forbyder, mens 'at holde et folkemøde' er at holde tale til folket uden at fremsætte lovforslag.

13.17

Ordet humanitas betyder ikke det, som mængden tror, men de, der har talt ægte latin, har brugt det i en mere præcis betydning.

1 De, der har talt latin, og som har brugt sproget korrekt, har ikke villet, at ordet *humanitas* skulle betyde det samme, som folk almindeligvis mener, og som svarer til det græske *filanthropía*, der betegner en vis venlighed og velvilje mod alle mennesker uden forskel. Nej, de har med *humanitas* omtrent ment, hvad grækerne kalder *paideía*, som vi siger, er undervisning og træning i kunst og videnskab. De, som oprigtigt har lyst til disse og stræber efter dem, er de, der er mest *humane*. Interessen for denne indsigt og indlæringen er blandt alle levende væsener alene givet mennesket, og derfor kaldes det *humanitas*.

2 At de ældre forfattere har brugt ordet sådan og især Marcus Varro og Marcus Tullius, vidner næsten al litteratur om. Af den grund har jeg ment, at det var nok foreløbigt at fremdrage ét eksempel. 3 Jeg citerer derfor følgende fra Varros første bog af *Menneskelige forhold*: "Praxiteles, som på grund af sine fremragende evner som kunstner ikke er ukendt af nogen, som er en smule *human*."³³ 4 Han mener med *human* ikke det, man plejer, nemlig 'venlig, medgørlig og velvillig', selv om man kan være uden kendskab til litteratur – for den mening passer ikke med hans udsagn – men en, der er 'mere uddannet og mere lærd,' og som ved, hvem Praxiteles var, både ud fra bøger og historie.

13.18

Hvad betyder hos Marcus Cato disse ord inter os atque offam?

33. Varro, *Antiquitates rerum humanarum* 1 fr.1 Mirsch.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

1 Der findes en tale af Marcus Cato Censorius, der hedder *Om ædiler, der er valgt fejlagtigt*. Her er et citat fra denne tale: "Nu siger man sådan om kornet på marken, at der er godt korn på stråene. Men lad være med at spænde forventningen for højt. Jeg har ofte hørt, at der kan indtræffe mange ting 'mellem en mund og en bid' (*inter os atque offam*); men mellem en bid og et strå er der sandelig langt."³⁴

2 Erucius Clarus, der var præfekt i byen og to gange konsul og en mand, der var stærkt interesseret i kultur og litteratur i gamle dage, skrev til Sulpicius Apollinaris, den lærdeste mand på min tid, og bad ham indtrængende om at skrive tilbage til ham, hvilken mening der lå i disse ord. 3 Apollinaris svarede, mens jeg var til stede – for på det tidspunkt fulgte jeg som ung mand i Rom hans undervisning – tilbage til Clarus meget kortfattet, for denne var jo en lærd mand, at det gamle ordsprog 'mellem en mund og en bid' betød det samme som det græske ordsprogsagtige vers:

"Imellem bægret og din læbe er der langt."³⁵

13.19

[Platon tildeler Euripides et vers af Sofokles; andre lignende ting.]

1 Der findes et jambisk senar, som man ved, er meget gammelt:

"Tyranner deres Visdom lærer af de Vise."³⁶

Dette vers er af Euripides, siger Platon i *Theaitetos*. 2 Hvilket jeg er højst forundret over; for jeg har læst det i en tragedie af Sofokles med titlen *Aias fra Lokroi*;³⁷ og Sofokles er ældre end Euripides.

34. Cato, *De aedilibus vitio creatis* fr. 217 Malcovati.

35. Citeret flere steder, bl. a. Aristoteles fr. 571 Rose.

36. Platon, *Theages* 125b, overs. Carsten Høeg 1932-1941, 207 (Gellius siger fejlagtigt *Theaitetos*).

37. Sofokles fr. 14 Pearson.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

3 Følgende vers er ikke mindre kendt:

"Jeg gamle mand vil lede dig, det gamle barn,"

og det findes i en tragedie af Sofokles, der hedder *Fthiotides*,³⁸ og i *Bakchanterne* af Euripides.³⁹

4 Jeg har også opdaget hos Aischylos i *Den ildbærende Prometheus* og hos Euripides i tragedien *Ino*, at det samme vers optræder på nær et par stavelser. Aischylos siger sådan:

"At tie, hvor man bør, og tale rettelig."⁴⁰

Euripides således:

"At tie, hvor man bør, og tale i sikkerhed."⁴¹

Aischylos var dog ikke så lidt ældre.

13.20

Om familien Porcia og deres navne.

1 Da jeg og Sulpicius Apollinaris og nogle af mine eller hans venner sad i biblioteket i Tiberius' palads,⁴² blev der tilfældigt fremlagt en bog med forfatternavnet Marcus Cato Nepos. 2 Så begyndte vi at spørge om, hvem denne Marcus Cato Nepos dog var. 3 Nu var der en ung mand, som jeg af hans tale kunne gætte, var velbevandret i litteraturen, der sagde: "Det er ikke Marcus Cato med tilnavnet

38. Sofokles fr. 695 Pearson (se følgende note).

39. Euripides, *Bakchanter* 193, overs. Niels Møller 1931, 22 (v. 185 hos Møller).

40. Aischylos fr. 351 Mette.

41. Euripides fr. 413 Nauck.

42. Jeppe Tønsberg, *Offentlige biblioteker i Romerriget*, København 1976, 38f.

Nepos, men en sønnesøn (*nepos*) til Marcus Cato Censorius i kraft af dennes søn og selv far til den Marcus Cato, prætoren, som under borgerkrigen begik selvmord med et sværd i Utica, og om hans liv har Cicero skrevet en bog, der hedder *Lovtale over Cato*, og hvori Cicero også fortæller, at han var oldebarn af Marcus Cato Censorius. 4 Denne her er altså far til ham, som Cicero berømmer, og hvis taler er i omløb under forfatternavnet Marcus Cato Nepos."

5 Så sagde Apollinaris ganske fredsommeligt og mildt, som han havde for vane, når han ville kritisere: "Min kompliment, min kære søn, for selv om du ikke ved, hvem denne Cato er, som vi taler om nu, er du i en meget ung alder alligevel blevet oplyst med en lille beretning om Catos familie. 6 Men nu er det sådan, at den berømte Marcus Cato Censorius havde ikke én, men flere sønnesønner, der ikke havde den samme far; 7 den Marcus Cato, der både var taler og censor, havde to sønner med forskellige mødre og med en stor afstand i alder. 8 Den ene var allerede en ung mand, da han mistede sin mor, og hans far, der var en meget gammel mand, giftede sig med sin klient Salonius' unge datter, som fødte ham Marcus Cato Salonianus; han fik nemlig til tilnavn fra sin morfar Salonius. 9 Catos ældste søn, der døde i det år, han var blevet udpeget til prætor, og mens hans far stadig var i live, og som har efterladt nogle glimrende bøger *Om jura*, blev far til ham her, vi taler om: Marcus Cato, søn af Marcus, sønnesøn af Marcus. 10 Han var en affektfuld taler, og han har efterladt sig mange taler, hvor han havde sin bedstefar som forbillede; han var konsul sammen med Quintus Marcius Rex, og under det konsulat drog han til Africa, men døde i denne provins. 11 Men det er ikke ham, der – som du sagde – var far til den Marcus Cato, prætoren, der begik selvmord i Utica, og som Cicero priste, og blot fordi han var sønnesøn af Cato Censorius, og denne her var hans oldebarn, behøver den førstnævnte ikke være far til sidstnævnte. 12 Sønnesønnen her, hvis tale netop er blevet lagt frem, havde en søn, der hed Marcus Cato; men det er ikke ham, der døde i Utica, men en, der havde været kurulisk ædil og prætor og var draget til Gallia Narbonensis, hvor han døde. 13 Den yngste af Censorius' sønner, der som sagt blev kaldt Salonianus, fik to sønner, Lucius Cato og Marcus Cato. 14 Marcus Cato var folketribun og døde, da han søgte om at blive prætor, og han blev far til prætoren Marcus Cato, der tog livet af sig i Utica, og det var denne, hvis liv og berømmelse

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

Cicero skrev om og sagde, at han var oldebarn af Cato Censorius. 15 I kan altså forstå, at denne del af familien, der er udgået fra Catos yngre søn, ikke blot adskiller sig fra selve slægten, men der er også en stor afstand i tid; for da denne Salonianus som sagt blev født i sin fars allersidste levetid, blev hans børn også født meget senere end dem, som hans bror var blevet far til. 16 Den tidsforskel vil I let opdage fra selve denne tale, når I læser den."

17 Dette sagde Sulpicius Apollinaris, mens vi hørte på. Vi opdagede senere, at det forholdt sig, som han havde sagt, da vi læste både *Gravtalerne* og *Bogen om familien Porcia*.

13.21

De mest elegante forfattere har taget mere hensyn til, at sætninger og ord havde en bedre klang, hvilket grækerne kalder eufoni, end de regler og forskrifter, som filologerne har fundet på.

1 Jeg har hørt fra en af Valerius Probus' venner, at han engang blev spurgt, om man skulle sige *has urbis* ('disse byer') eller *has urbes* og *hanc turrim* ('dette tårn') eller *hanc turrem*. "Hvis du enten digter vers," sagde han, "eller skriver prosa, og du skal bruge disse ord, så lad være med at tage hensyn til disse forældede endelser eller antikveret grammatik, men spørg hellere dit øre, hvad der passer på et givet sted.; hvad det vil råde dig til, vil bestemt være det rigtigste." 2 Så sagde han, der havde stillet spørgsmålet: "Hvad mener du med, at jeg skal spørge mit øre?" 3 Og han fortalte, at Probus havde svaret: "På samme måde som Vergil spurgte sit eget øre, da han på forskellige steder anvendte *urbis* og *urbes* i overensstemmelse med hans øres mening og råd. 4 For i første bog af sit *Landbrugsdigt*, som jeg har læst i en kopi, der var rettet af ham egenhændigt, skrev han *urbis* med *i*. Citatet lyder:

"Om, Caesar, du ønsker
byer (*urbis*) at se og holde opsyn med verden."⁴³

43. Vergil, *Georgica* 1.25-6 (daktyliske heksametre).

Men vend det om og skift ud, så man læser *urbes*: På en eller anden måde vil man gøre det mere dumt og åndløst. 5 Derimod har han i tredje sang af *Aeneiden* sagt *urbes* med *e*:

"Hundrede Byer (*urbes*) den har."⁴⁴

Prøv ligeledes at bytte om her, så man siger *urbis*: Ordet vil være magert og blodløst; så stor er nemlig forskellen i denne kombination ved harmonien mellem nabolydene. 6 Yderligere har Vergil sagt *turrim*, ikke *turrem*, og *securim* ('økse'), ikke *securem*:

"Et tårn (*turrim*) på kanten af skrænten."⁴⁵

Og:

"Vil fly for den fejlende Økse (*securim*)."⁴⁶

Disse eksempler er efter min mening med en mere tiltalende enkelhed, end hvis man sagde begge ordene med et *e*."

7 Men han, der havde stillet spørgsmålet, var virkelig et udannet menneske med et bondsk øre, for han sagde: "Jeg forstår faktisk ikke, hvorfor du kan sige, at forskellige former kan være bedre og mere korrekte på forskellige steder."

8 Så sagde Probus, der nu var blevet mere hidsig: "Lad være med at bekymre dig, om du skal sige *urbis* eller *urbes*. For siden du er af den slags, som jeg kan se, du er, nemlig at du kan begå en fejl uden at tage skade, mister du ingenting, ligegyldigt hvad du siger."

44. Vergil, *Aeneiden* 3.106, overs. Johannes Loft 1941, 65.

45. Vergil, *Aeneiden* 2.460, overs. Otto Steen Due 1996, 54.

46. Vergil, *Aeneiden* 2.224, overs. Johannes Loft 1941, 45.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

9 Med disse ord og denne konklusion sendte Probus manden væk, som han havde for vane over for udannede folk, på en næsten hårdhændet måde. 10 Jeg fandt også senere et andet eksempel på en dobbelt stavemåde hos Vergil. Han har nemlig placeret *tres* ('tre') og *tris* i den samme passage med en sådan skarpsindig smag, at hvis man siger noget andet og bytter om på dem og har en smule øre, vil man fornemme, at den indsmigrende lyd stopper. 11 Versene er fra tiende bog:

"Trende (*tres*) Thracer af Boreas' Slægt, den højbaarne Stamme,
fældede han og tre (*tris*) fra Ismara, sønner af Idas."⁴⁷

I den første linje skrev han *tres*, i den anden *tris*; overvej og betænk begge ord: Og man vil finde, at ethvert lyder bedst på sin plads. 12 På samme måde i følgende vers af Vergil:

Haec finis Priami fatorum.

"Dette var enden på Priamus' skæbne."⁴⁸

Hvis man udskifter *haec* og siger *hic finis*, vil det blive hårdt og ildeklingende, og ørerne vil forsmå, hvad man har udskiftet. På samme måde vil man også gøre det følgende vers af Vergil mindre tiltalende, hvis man ændrer i det:

Quem das finem, rex magne, laborum?

"Naar kommer, o Drot, vel Enden paa dette?"⁴⁹

47. Vergil, *Aeneiden* 10.350-1, overs. Johannes Loft 1941, 230 (daktyliske heksametre; Loft har *Ismarus*).

48. Vergil, *Aeneiden* 2.554 (daktylisk heksameter).

49. Vergil, *Aeneiden* 1.241, overs. Johannes Loft 1941, 24.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

For hvis man siger *quam das finem*, vil det på en eller anden måde blive ubehageligt, og man vil gøre lyden af ordet meget slapt.

13 Ennius har ligeledes talt om *rectos cupressos* ('ranke cypresser') i modstrid med ordets normale køn i følgende vers:

"Pinjer, der nikker med deres ho'der, og ranke cypresser."⁵⁰

Jeg tror, det forekom ham, at det var en mere kraftfuld lyd med *rectos cupressos* fremfor *rectas*. 14 På den anden side har samme Ennius i attende bog af *Årbøger* sagt⁵¹ *aere fulva* ('den gyldne luft') i stedet for *fulvo*, ikke blot fordi Homer har sagt *eér bathéia* ('tyk luft', femininum),⁵² men fordi denne lyd, tror jeg, forekom ham mere klangfuld og behagelig.

15 Således forekom det også Marcus Cicero mere smidigt og smagfuldt at skrive *fretu* ('stræde') i stedet for *freto* i femte *Tale mod Verres*: "Delt med et meget snævert stræde (*fretu*)."⁵³ Det var nemlig mere groft og gammeldags at sige *perangusto fretu*. 16 På samme måde har han i anden tale brugt en lignende rytme og sagt *manifesto peccatu* ('ved en åbenbar forseelse'), ikke *peccato*; jeg har nemlig fundet denne skrivemåde i et eller to tironianske manuskripter, som er yderst pålidelige. 17 Passagen lyder hos Cicero: "Ingen levede på en sådan måde, at der ikke var en del af hans liv, der var fri for den største vanære; og ingen blev grebet i en så åbenbar forseelse (*manifesto peccatu*), at han, selvom han havde optrådt skamløst ved sin handling, blev regnet for endnu mere skamløs ved at benægte den."⁵⁴

18 Lyden af dette ord er mere udsøgt på dette sted, og grunden er sikker og glimrende. 19 For *hic peccatus*, der er synonymt med *peccatio*, er rigtig og god latin, ligesom mange af de ældre forfattere har sagt *hic incestus* ('utugt'), ikke om den, der begik det, men om handlingen, og *hic tributus* ('afgift'), hvor vi siger *tri-*

50. Ennius 490 Vahlen (han har også *longi cupressi* i v. 262).

51. Ennius, *Annales* 18, 454 Vahlen.

52. Homer, *Iliaden* 20.446, 21.6.

53. Cicero, *In Verrem* 2.5.169.

54. Cicero, *In Verrem* 2.2.191, overs. Sven Helles 2003, 249f.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

butum. Også *hic adlegatus* ('anstiftelse') og *hic arbitratus* ('vilje') bruges i stedet for *adlegatio* og *arbitratio*, og på denne måde siger vi *arbitratu* og *adlegatu meo* ('efter min vilje og anstiftelse'). 20 Sådan sagde Cicero *in manifesto peccatu*, ligesom folk i gamle dage sagde *in manifesto incestu*, ikke fordi det ikke er latin at sige *peccato*, men fordi det på dette sted var mere smagfuldt og fint for øret.

21 Lucretius har på lignende måde taget hensyn til ørerne, da han gjorde *funis* til femininum i disse vers:

"Thi jeg kan slet ikke tro at et gyldent tov (*aurea funis*) fra det høje
hejsede alt der har livsånde ned fra himmel til muldjord."⁵⁵

Han kunne have brugt det mere almindelige *aureus funis*, uden at det gik ud over rytmen.

22 Også Marcus Cicero omtaler præstinder som *antistitae*, ikke som grammatikken forlanger *antistites*. For skønt han for det meste afviser usædvanlige ord, som ældre forfattere har brugt, har han dog fundet fornøjelse ved lyden af dette ord. Han siger: "Præstinderne for Ceres og vogterne (*antistitae*) af denne helligdom."⁵⁶ 23 I nogle sammenhænge har disse forfattere ikke fulgt ordets væsen eller brug, men alene øret, der overvejede ordene efter deres egen målestok. 24 "Der er folk, der ikke hører det," siger den selvsamme Cicero, da han diskuterede den rytmiske og passende tale, "og jeg begriber ikke, hvad slags ører de har, eller om de i det hele taget er mennesker."⁵⁷

25 De gamle filologer har især noteret dette hos Homer, nemlig at når han ét sted har sagt *koloiús te psérás te* ('både alliker og stærer'),⁵⁸ siger han på et andet sted ikke *psérón*, men *psarón*:

55. Lucretius, *De rerum natura* 2.1153-4, overs. Ellen A. og Erik H. Madsen 1998, 92.

56. Cicero, *In Verrem* 2.4.99.

57. Cicero, *Orator* 168, overs. Jacob Isager 1982, 139.

58. Homer, *Iliaden* 15.583.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 13. bog

"Som når der rejses en sky af alliker eller af stære (*psarón*)."⁵⁹

Han har ikke fulgt den almindelige sprogbrug, men den særlige tiltrækning i hvert ords placering; for hvis man sætter den ene form i den andens sted, vil man få en ubehagelig lyd i begge tilfælde.

13.22

Et citat af taleren Titus Castricius til sine unge elever om upassende tøj og sko.

1 Retoriklæreren Titus Castricius regnedes i Rom for den bedste til at deklamere og undervise, og han var en mand med den største indflydelse og betydning og anerkendt af den guddommelige Hadrian for sin karakter og sin lærdom, og engang, da jeg var til stede – jeg havde ham nemlig som lærer – og han havde fået øje på nogle af sine elever, der var senatorer, og som på en helligdag var iført tunicaer og kutter og på fødderne bar galliske sko, sagde han: "Personligt havde jeg foretrukket, at de var klædt i togaer; eller hvis I ikke har lyst til det, så i det mindste med et bælte og en rejsekappe. Men hvis denne jeres klædedragt er undskyldelig, fordi den har været i brug så længe, så er det dog på ingen måde sømmeligt, at I, det romerske folks senatorer, går gennem byen med sandaler på, ved Hercules, ikke mindre for jer, end det var for ham, som Marcus Tullius bebrejdede dette som en skammelig forseelse."

2 Jeg var tilhører, da Castricius på romersk vis⁶⁰ og alvorligt kom med disse og andre bemærkninger, der havde tilknytning til det samme emne. 3 Flere af dem, der havde hørt på, spurgte, hvorfor han havde sagt 'med sandaler' om dem, der bar galliske sko og ikke sandaler. 4 Men Castricius talte virkelig kyndigt og korrekt: 5 For alt fodtøj af den type, hvor kun fodsålerne dækkes, mens resten er bart og forbundet med smalle remme, kalder man 'sandaler,' undertiden med et græsk ord 'crepidulae'. 6 'Galliske sko' tror jeg, er et nyt ord, som man begyndte at bruge ikke længe før Marcus Ciceros tid, og det er blevet anvendt af ham i den anden tale

59. Homer, *Iliaden* 17.755, overs. Otto Steen Due 1999, 407.

60. Dvs. ligefremt.

mod Antonius: "Med galliske sko og kutte løb du af sted."⁶¹ 7 I den betydning kan jeg ikke finde det brugt hos nogen anden forfatter, det vil sige hos en forfatter af større betydning; men som sagt har man kaldt denne type fodtøj *crepidae* og *crepidulae* (med første stavelse kort), hvad grækerne kalder 'krepídes', og skomagere, der fremstiller dette fodtøj hedder *crepidarii*. 8 Sempronius Asellio siger i fjortende bog af sine *Bedrifter*: "Han forlangte en *crepidarisk* kniv fra en *crepidarisk* skomager."⁶²

13.23

[Om Nerio i gamle bønner til Mars.]

1 Bønnerne til de udødelige guder, som foregår efter romersk ritus, er fremlagt i bøger, der er skrevet af det romerske folks præster, og hos adskillige ældre forfattere. 2 Heri står der: "Saturnus' Lua, Neptunus' Salacia, Quirinus' Hora, Quirinus' Virites, Vulcanus' Maia, Iunos Heries, Mars' Moles og Mars' Nerio (*Nerienem*)." 3 Jeg kan høre, at de fleste udtaler det navn, jeg har sat til sidst, med en lang vokal i den første stavelse, ligesom grækerne også siger *Nereider*. Men de, som har talt korrekt, har gjort den første stavelse kort og den tredje lang. 4 Nominativ af dette ord er nemlig, som det står hos ældre forfattere, *Nerio*, selv om Marcus Varro i den menippæiske satire, som hedder *Skyggekamp*, i vokativ bruger *Nerienes*, ikke *Nerio*, i følgende vers:

"Dig, Peranna og Anna, Panda Cela, og Pales, dig,
Nerienes og Minerva, Fortuna og Ceres med."⁶³

5 Heraf følger, at nominativ nødvendigvis må hedde det samme. 6 Men i gamle dage deklinerede man *Nerio* som *Anio*: For ligesom man sagde *Anienem*, således sagde man også *Nerienem* med tredje stavelse lang. 7 Hvad enten det nu hedder *Nerio* eller *Nerienes*, er det et sabinsk ord, og det betyder mod og tapperhed. 8

61. Cicero, *Philippica* 2.76.

62. Sempronius, *Res gestae* 14 fr. 11 Peter.

63. Varro, *Skiomachia* fr. 506 Bücheler/Astbury (jambiske trimetre).

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

Derfor blev den, der blandt Claudierne, som vi ved, har deres oprindelse hos sabinerne, som udmærkede sig særligt ved tapperhed, kaldt *Nero*. 9 Men sabinerne synes at have fået ordet fra grækerne, som kalder bånd og støtter i lemmerne for *neúra*, hvorfra vi på latin kalder dem *nervi* ('nerver', 'muskler'). 10 Således betegner Nerio Mars' styrke og magt og en vis ophøjethed hos Mars.

11 Plautus siger imidlertid i *Buldrebassen*, at Nerio er Mars' kone, og det siger han gennem en soldat i følgende vers:

"Mars, der kom fra fremmed land, fik hilst sin kone Nerio."⁶⁴

12 Om denne sag har jeg hørt en ikke helt ukendt mand sige, at Plautus i sin iver for at opnå en komisk effekt har tillagt en enfoldig og rå soldat en forkert og uhørt forestilling om at Nerio skulle være Mars' kone. 13 Men den, som vil læse tredje bog af Gnaeus Gellius' *Årbøger*,⁶⁵ vil indse, at det er blevet sagt mere lærd end komisk, for her står der, at da Hersilia holdt en tale over for Titus Tadius og anmodede om fred, bad hun på følgende måde: "Neria, Mars' kone, jeg bønfalder dig, giv os fred, så vi kan få gavn af varige og lykkelige ægteskaber, siden det skete ud fra din ægtemands plan, at de ligeledes bortførte os som jomfruer, for at de kunne skaffe børn til sig selv og deres folk og efterkommere til fædrelandet." 14 Med udtrykket 'ud fra din ægtemands plan' mener hun naturligtvis Mars; det fremgår heraf, at det ikke er sagt digterisk af Plautus, men at der var en tradition om, at *Nerio* sagdes at være kone til Mars. 15 Man bør her være opmærksom på, at Gellius siger *Neria* med et *a*, ikke *Nerio* eller *Nerienes*. 16 Bortset fra Plautus og bortset fra Gellius har Licinius Imbrex, en tidlig komedieforfatter, i et stykke, der hedder *Neaera*, skrevet følgende:

"Jeg vil ikke ha', de kalder dig Neaera, men
Neriene, du er nemlig blevet gift med Mars."⁶⁶

64. Plautus, *Truculentus* 515 (katalektisk trochæisk octonar).

65. Gellius, *Annales* 3 fr. 15 Peter.

66. Licinius Imbrex, *Neaera* 1-2 Ribbeck (jambiske trimetre).

17 Rytmen i dette vers er således, at den tredje stavelse i modsætning til, hvad der tidligere er sagt, er kort; hvilken mangel på sondring i denne stavelse der findes hos de ældre forfattere, er for velkendt til, at der skal bruges flere ord på det. 18 Ennius siger i første bog af *Årbøgerne* i dette vers:

"Neriene, Mars' kone, og Here."⁶⁷

Hvis han har bevaret rytmen, hvad der ikke altid er tilfældet, har han gjort første stavelse lang og tredje kort.

19 Jeg mener ikke, at jeg bør forbigå det (hvad det så end betyder), som jeg har fundet i en *Kommentar* af Servius Claudius,⁶⁸ at Nerio er det samme som Neirio, det vil sige 'uden vrede' (*sine ira*) og med venlighed, således at vi med det navn beder Mars om at blive mild og rolig; partiklen *ne* har nemlig som hos grækerne for det meste på det latinske sprog privativ betydning.

13.24

[*Et citat af Marcus Cato om, at han manglede mange ting, men at han ikke ønskede dem.*]

1 Marcus Cato, den tidligere konsul og censor, sagde, at mens staten og privatpersoner havde store rigdomme, var hans landejendomme uden udsmykning og enkle, ja ikke engang kalkede, og han var endda halvfjerds år gammel. Han anvendte følgende ord: "Jeg har aldrig ejet en kostbar bygning, udstyr eller tøj og heller ikke en dyr slave eller slavinde. Hvis der findes noget, som jeg kan bruge," sagde han, "så bruger jeg det; hvis ikke, så undværer jeg det. For min skyld kan enhver bruge og nyde det, han har."⁶⁹ Så tilføjede han: "Folk udlægger det som en last, at jeg mangler mange ting; men jeg udlægger det som en last, at de ikke er i stand til at mangle." 2 Denne rene sandhed hos en tusculansk mand, der sagde, at

67. Ennius, *Annales* 1 v. 104 Vahlen (ufuldstændigt daktylisk heksameter).

68. Claudius, *Commentarius* fr. 4 Funaioli.

69. Cato, *De sumptu suo* fr. 174 Malcovati.

han manglede mange ting, men alligevel ikke ønskede dem, inspirerer sandelig mere til at opmuntre til sparsommelighed og til at acceptere nøjsomhed end det græske blændværk hos dem, der siger, at de filosoferer, og danner indholdsløse skygger af ord, og som siger, at de intet har og alligevel intet mangler og intet ønsker, mens de i virkeligheden brænder efter at have og mangle og ønske.

13.25

En undersøgelse og behandling af, hvad manubiae betyder; nogle bemærkninger om ideen med at bruge flere ord med samme betydning.

1 På taget af Traians Forum er der overalt placeret forgyldte statuer af heste og felttegn, hvorunder der står skrevet: *Ex manubiis*. 2 Favorinus stillede et spørgsmål, mens han spadserede i gården til dette forum og ventede på sin ven konsulen, der sad på sit dommersæde og holdt forhør, og jeg ledsagede ham, han spurgte altså, hvad jeg mente, at dette ord *manubiae* egentlig betød. 3 Der var så en mand, der var med ham, og som havde et stort og berømmet navn for sin lærdom i disse studier, der sagde: "*Ex manubiis* er det samme som *ex praeda* ('fra krigsbyttet'); *manubiae* er nemlig det bytte, der tages med hånden (*manu*)."

4 Favorinus sagde: "Selv om jeg først og fremmest og næsten udelukkende har beskæftiget mig med græsk litteratur og videnskab, er jeg dog ikke så ubekendt med latinske ord, som jeg dyrker i min fritid og noget tilfældigt, at jeg ikke kender denne almindelige fortolkning, at *manubiae* er det samme som *praeda*. Men jeg spørger, om Marcus Tullius, en mand, der var særdeles omhyggelig i sit ordvalg, i den tale, som han holdt *Om jordloven* den 1. januar mod Rullus, har forbundet *manubiae* og *praeda* med en indholdsløs og uelegant fordobling, hvis disse to ord betyder det samme og slet ikke adskiller sig fra hinanden ved noget?" 5 Favorinus var forsynet med en glimrende og næsten guddommelig hukommelse, så han citerede straks ordene fra Marcus Tullius. 6 Her kommer de: "Decemvirerne vil sælge byttet (*praeda*), krigsbyttet (*manubiae*), auktionsgenstandene, kort sagt hele Gnaeus Pompeius' lejr, mens feltherren sidder og ser til."⁷⁰ Og længere henne bruger han disse to, der på samme måde er forbundet: "Af byttet (*praeda*), af

70. Cicero, *De lege agraria* fr. 4 Clark.

krigsbyttet (*manubiae*), fra guldkransen."⁷¹ 7 Derefter vendte Favorinus sig mod ham, der havde sagt, at *manubiae* var det samme som *praeda*, og sagde: "Tror du, at Marcus Cicero på begge steder har brugt to ord, som efter din mening betyder det samme, på en tåbelig og indholdsløs måde og derved fortjener en sådan spot, som Euripides angreb Aischylos for hos Aristofanes, den mest vittige af komediedigterne, der hvor han siger:

"Den lærde Aischylos'es dobbelte konfekt!

...

'Her står jeg atter,' siger han, 'jeg kom hertil.'

'Stå atter' er det samme som 'at komme til.'

'Ja sgu. Som hvis jeg siger til min nabo: 'Du, lån mig et dejtrug, eller og et trug til dej.'"⁷²

8 "Men," sagde den anden, "det er overhovedet slet ikke som med et dejtrug (*máktra*) og et trug til dej (*kárdopos*), som anvendes af græske digtere og talere og hos os for at forherlige og udsmykke en ting med to eller flere navne, der betyder det samme."

9 "Jamen," sagde Favorinus, "hvad betyder det så med denne repetition og denne gentagelse af den samme ting under et andet navn i *manubiae* og *praeda*? Mon den udsmykker talen, som den ellers plejer? Mon den gør talen mere rytmisk og præcis? Mon den for at gøre anklagen værre og brændemærke den skaber en imponerende ophobning? Ligesom der i en bog af selvsamme Marcus Tullius, der hedder *Om at udpege en anklager*, siges én og samme ting voldsomt og strengt med flere ord: 'Hvis hele Sicilien kunne tale med én røst, ville den sige: "Alt, hvad der var af guld, sølv og kunstværker i mine byer, huse og templer".'⁷³ For selv om han havde nævnt alle byerne, tilføjede han huse og templer, som selv befinder sig i

71. Cicero, *De lege agraria* 2.59.

72. Aristofanes, *Frøerne* 1154, 1156-9, overs. Ellen A. Madsen og Erik H. Madsen 1985, 62 (Euripides siger de tre første linjer, Dionysos de to sidste).

73. Cicero, *Divinatio in Q. Caecilius* 19, overs. Sven Helles 2003, 44.

byerne. 10 I samme bog siger han på tilsvarende måde: 'Gaius Verres har efter sigende gennem tre år raseret provinsen Sicilien, hærget siciliernes byer, ribbet private hjem og plyndret templer.'⁷⁴ 11 Når han nu har nævnt provinsen Sicilien og yderligere også har tilføjet byerne, tror du så, at han også har inkluderet de huse og templer, som han omtalte lige efter? Har ikke ligeledes de mange forskellige ord: 'raseret', 'hærget', 'ribbet' og 'plyndret' den samme betydning i sig? Jo, sandelig! Men fordi de siges med værdighed i talen og med en seriøs mængde af ord, selv om de betyder omtrent det samme og opstår fra én forestilling, anses de dog for at være flere, eftersom de hyppigere gør indtryk på både ørerne og sindet.

12 Denne type af udsmykning har allerede den berømte Marcus Cato i meget gamle dage anvendt i sine taler ved at opdygne én anklage med mange ord, sådan som han har gjort i den tale, der bærer titlen *Om de ti mænd*, da han anklagede Thermus, fordi han havde slået ti frie mænd ihjel samtidigt, og han brugte disse ord, der alle betød det samme, og eftersom de er strålende lys i den latinske veltalenhed, der dengang var i sin vorden, har jeg lyst til at erindre om dem: 'Du har i sinde at dække din afskyelige forbrydelse med en værre forbrydelse, du slagter mennesker som svin, du udfører et så stort mord, du myrder ti personer, du dræber ti frie mænd, du berøver ti mennesker livet uden retssag, uden lov og dom.'⁷⁵ 13 Ligeledes brugte Marcus Cato i begyndelsen af den tale, han holdt i senatet *Til forsvar for Rhodierne*, da han ville beskrive forhold, der var alt for gunstige, tre ord med samme mening. 14 Ordene lyder sådan: 'Jeg ved, at modet stiger, og arrogancen og stoltheden vokser hos de fleste mennesker i favorable og heldige og gunstige omstændigheder.'⁷⁶ På samme måde anvendte Cato i den syvende bog af *Begyndelse* i den tale, han holdt *Mod Servius Galba*, adskillige ord om den samme ting: 'Der er mange ting, der har frarådet mig at træde frem her: Mine år, min alder, min stemme, mine kræfter og min høje alder; men da jeg mente, at det var en virkelig stor sag, der blev overvejet ***.'⁷⁷

74. Cicero, *Divinatio in Q. Caecilium* 11, overs. Sven Helles 2003, 42.

75. Cato, *In Q. Minucium Thermum* fr. 59 Malcovati.

76. Cato, *Pro Rodiensibus* fr. 163 Malcovati.

77. Cato, *Contra Ser. Galbam* fr. 196 Malcovati.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

16 Men frem for alle findes der hos Homer en strålende ophobning af den samme idé og tanke:

'Hektor blev da af Kroniden ført bort fra regnen af lanser, støvet, massakren og blodet og valpladsens brølende tummel.'¹⁷⁸

Ligeledes i et andet vers:

'Krige og kampe og drab og mænd der myrder hinanden.'¹⁷⁹

17 For selv om alle disse mange synonymmer i begge tilfælde ikke betyder andet end 'slag,' er udseendet af denne ting afmalet lækkert og glansfuldt med mange forskellige ord. 18 Og hos den samme digter en én tanke blevet gentaget med to ord på fremragende vis: For da Idaios træder ind mellem Aias og Hektor, mens de kæmper med deres våben, anvender han følgende ord til dem:

'Kæreste drenge, hold op med at slås med hinanden og kriges!'¹⁸⁰

19 I dette vers skal man ikke antage, at det andet ord, der betyder det samme som det foregående, er tilføjet og strikket på for rytmens skyld som noget ydre. Det er nemlig ganske grundløst og forkert. Men når han hos de unge mænd, der brænder af lyst til at vinde ære, dog skænder mildt og venligt på deres stædighed og vildskab og kamplyst, forøger og indprenter han dog sagens hårdhed og den skyld, der består i at fortsætte, ved at sige det samme to gange med forskellige ord, og den dobbelte tiltale gør hans advarsel mere indtrængende. 20 Heller ikke bør gentagelsen af den samme forestilling forekomme slap og åndløs:

78. Homer, *Iliaden* 11.163f, overs. Otto Steen Due 1999, 239.

79. Homer, *Odysseen* 11.612, overs. Otto Steen Due 2002, 187.

80. Homer, *Iliaden* 7.279, overs. Otto Steen Due 1999, 159.

'Men paa Telemakos' Død og Fordærv nu Bejlerne pønsed.'⁸¹

Fordi han har sagt det samme to gange: død og fordærv; nederdrægtigheden i at pønse på et så sørgeligt og så uretfærdigt drab begrædes ved en forunderlig gentagelse af 'død.' 21 Hvem har i øvrigt et så afstumpet sind, at han ikke forstår følgende:

'Skynd dig (*básk' íthi*), du dårende Drøm.'⁸²

Og dette:

'Hurtige Iris, af sted (*básk' íthi*)!'⁸³

Nemlig at de to ord med den samme mening ikke er sat uden grund parallelt, som nogle mener, men for at de kan være en energisk opfordring til den befalede hast?

22 Også Marcus Ciceros tredobbelte ord i *Talen mod Piso*, selv om de ikke er behagelige for mennesker med ufølsomme ører, har ikke blot søgt elegance ved rytmen, men også revset hans ansigts udseende og hyklery med flere ord på samme tid: 23 'Kort sagt, hele dit ansigt, som er sindets tavse tale, det er dette, der har drevet mennesker til svig, det er dette, der har snydt, bedraget og forledt dem, for hvem det var ukendt.'⁸⁴ 24 'Hvad findes der hos denne forfatter,' fortsatte Favorinus, 'som ligner det med *praeda* og *manubiae*? Intet af den slags! 25 For ved tilføjelsen af *manubiae* bliver udtrykket ikke mere pyntet, overdrevet eller velklingende; men én ting er *praeda*, som vi kan se det beskrevet i bøger om gamle dage, noget andet er *manubiae*. 26 For *praeda* siges om selve de genstande, der er blevet erobret, mens *manubiae* bruges om de penge, der er inddrevet af kvæstoren ved salg af *praeda*. 27 Følgelig sagde Marcus Tullius, at decemvirerne ville fjerne og

81. Homer, *Odysseen* 20.241, overs. Chr. Wilster 1837.

82. Homer, *Iliaden* 2.8, overs. Otto Steen Due 1999, 31.

83. Homer, *Iliaden* 8.399, overs. Otto Steen Due 1999, 181.

84. Cicero, *In Pisonem* 1.

gøre krav på begge dele, med det formål at forøge afskyen for dem: Både det bytte, som endnu ikke var blevet solgt, og de penge, der var blevet modtaget fra salget af byttet.

28 Derfor betegner denne inskription, som I ser, *Ex manibiis*, ikke tingene og genstandene fra byttet – for intet af dette er blevet erobret af Traian fra fjenderne – men viser, at dette er fremstillet og samlet *ex manubiis*, det vil sige fra de penge, der indkom ved salget af byttet. 29 *Manubiae* er nemlig, som jeg har sagt, ikke byttet, men de penge, som det romerske folks kvæstor har samlet sammen ved salget af byttet. 30 Når jeg har sagt 'kvæstor,' må man forstå, at det betyder bestyreren (*praefectus*) af statskassen. For opsynet med statskassen er blevet overført fra kvæstorerne til præfekterne. 31 Det er dog muligt visse steder at finde, at nogle ubetydelige forfattere har skrevet sådan, at de enten uoverlagt eller tankeløst har sat *praeda* i stedet for *manubiae* eller omvendt eller har foretaget en ombytning af ord ved en tropisk talefigur, hvad der er tilladt, hvis man gør det bevidst og kyndigt. 32 Men de, der har talt i en personlig og klar stil, som Marcus Tullius på dette sted, har sagt *manubiae* om penge."

13.26

Et citat af Publius Nigidius, hvori han siger, at vokativ af navnet Valerius skal udtales med tryk på første stavelse; bemærkninger af samme forfatter om korrekt stavning.

1 Et citat fra *Filologiske kommentarer* af Publius Nigidius, en mand, der havde fremragende evner inden for alle videnskaber: "Hvordan vil intonationen (*voculatio*) kunne overholdes, hvis vi ikke kan vide om navne som *Valeri*, om det er genitiv eller vokativ? For i genitiv er den anden stavelse udtalt med en højere tone end den første, og så sænkes den i den sidste stavelse; men i vokativ er den første stavelse med den højeste tone, og så synker tonen gradvist."⁸⁵ 2 Dette er den udtale, Nigidius foreskriver. Men hvis nogen ville tiltale Valerius i vokativ ifølge Nigidius' regel og betone den første stavelse, vil det ikke være langt fra, at han bliver til grin. 3 Nigidius kalder den akutte accent for 'den højeste tone,' og det, som vi

85. Nigidius, *Commentarii grammatici* 24 fr. 35 Swoboda.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

kalder accent, kalder han *voculatio*, og han taler om *casus interrogandi*, når vi siger 'genitiv'.

4 Jeg har også noteret mig følgende i samme nigidianske bog: "Hvis man skal skrive *amicus* eller *magnus* i genitiv, skal man slutte med et enkelt *i*; men hvis man skal skrive dem i nominativ pluralis, skal man skrive *magnei* og *amicei* med et *e* foran *i* og det samme i lignende ord."⁸⁶ Ligeledes: "Hvis man skal skrive *terra* i genitiv, skal det sidste bogstav være et *i*: *terrai*, men hvis det er dativ, skal det skrives med et *e*: *terrae*."⁸⁷ Ligeledes: "Den, der skriver *mei* i genitiv, som når vi siger *mei studiosus* ('hengiven til mig'), skal skrive det med ét *i*, ikke med *e*; skal man derimod skrive *mihei*, skal det være med både *e* og *i*, fordi det er dativ."⁸⁸ 5 Foranlediget af autoriteten hos den lærdeste mand har jeg ment, at jeg ikke skulle forbigå disse betragtninger, med henblik på dem, der ønsker information også om disse ting.

13.27

Om nogle vers af Homer og Parthenios, som Vergil synes at have efterlignet.

1 Der findes et vers af digteren Parthenios:

"Glaukos og Nereus samt Melikertes, som dvæler i havet."⁸⁹

2 Dette vers har Vergil konkurreret med, og ved elegant at udskifte to ord har han skabt noget tilsvarende:

"Glaucus og Panopea og Inos søn Melicertes."⁹⁰

86. Nigidius, *Commentarii grammatici* 24 fr. 36 Swoboda.

87. Nigidius, *Commentarii grammatici* 24 fr. 37 Swoboda.

88. Nigidius, *Commentarii grammatici* 24 fr. 38 Swoboda.

89. Parthenios fr. 30 Martini, *Mythographi Graeci* 2.1.

90. Vergil, *Georgica* 1.437 (daktylisk heksameter).

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

3 Men følgende homeriske vers har han sandelig ikke skabt noget tilsvarende eller lignende; Homers vers forekommer nemlig mere enkelt og naturligt, Vergils mere moderne og kunstlet, fordi han har lagt noget fyldstof ind:

"Og til Alfeios en tyr, og endnu en tyr til Poseidon."⁹¹

"Til Neptunus en tyr og en tyr til den skønne Apollo."⁹²

13.28

En betragtning af filosoffen Panaitios, som han skrev i anden bog af Om pligterne, hvori han opfordrer folk til, at de på ethvert sted er opmærksomme og parate til at undgå at begå uretfærdigheder.

1 Vi fik oplæst filosoffen Panaitios' anden bog *Om pligterne*, som er én af de tre berømte bøger, Marcus Tullius konkurrerede med under udfoldelse af stor energi og det største arbejde. 2 Der er beskrevet bortset fra mange andre ting, hvad der kan gøre en til et bedre menneske, og især det, som bør findes og fæstne sig i sindet. 3 Det lyder omtrent på følgende måde: "For de mennesker, som lever midt i begivenhedernes centrum, og som ønsker at være til nytte for sig selv og deres egne, medfører deres liv adskillige uforudsete vanskeligheder og farer næsten hver dag. For at undgå og afværge dem bør man altid have et sind, der er beredt og opmærksomt i samme grad som de atleter, der kaldes alkæmpere. 4 For ligesom når disse er blevet kaldt ud til kamp, stiller de sig op med armene løftet højt foran sig, og de hæver hænderne op som værn for at beskytte deres hoved og ansigt, og før kampen er gået i gang, skal alle deres lemmer tage sig i agt enten for at undgå slag eller være parat til at give dem: Sådan bør den kloge mands ånd og sind være på vagt over for vold og skamløs uretfærdighed på ethvert sted og til hver en tid, det skal være vågent, knejsende, godt beskyttet, klart til kamp, aldrig søvnigt, på intet sted svække sin opmærksomhed, strække sine planer og overvejelser frem mod skæbnens slag og mod angreb fra de uretfærdige, ligesom man strækker ben og

91. Homer, *Iliaden* 11.728, overs. Otto Steen Due 1999, 256.

92. Vergil, *Aeneiden* 3.119, overs. Otto Steen Due 1996, 75.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

arme frem, for at der ikke skal ske et fjendtligt og pludseligt angreb mod os, når vi er uforberedte og ubeskyttede."⁹³

13.29

Quadrigrarius sagde cum multis mortalibus; havde det gjort nogen forskel – og hvor meget? – hvis han havde sagt cum multis hominibus?

1 Et citat fra trettende bog af Claudius Quadrigrarius' *Årbøger*: "Da mødet var blevet hævet, gik Metellus til Capitol med mange mennesker (*cum multis mortalibus*); derfra gik han hjem, mens hele byen ledsagede ham."⁹⁴ 2 Da denne bog og denne passage blev læst højt for Marcus Fronto, mens jeg og flere andre sad og hørte på, var der en ikke ganske ulærd mand, der mente, at Claudius på en tåbelig og lunken måde havde skrevet *multis mortalibus* ('mange dødelige') i betydningen *hominibus multis* ('mange mennesker'), og at det var alt for poetisk, men så sagde Fronto til ham, der havde denne mening: "Siger du, der ellers er en mand med en særdeles udsøgt dømmekraft, at *mortalibus multis* forekommer dig tåbeligt og lunkent, og tror du, at der ikke er nogen grund til, at en mand, hvis sprog er mådeholdent og rent og næsten dagligdags, foretrak at sige *mortalibus* frem for *hominibus*, og mener du, at der ville være den samme påvisning af en mængde, hvis han havde sagt *cum multis hominibus* og ikke *cum multis mortalibus*? 3 For mit vedkommende," fortsatte Fronto, "er jeg af den opfattelse, med mindre min forkærlighed til og agtelse for denne forfatter og for ældre litteratur gør min dømmekraft blind, at det er langt, langt mere prægtigt, heldigt og rigt, når man skal betegne hele befolkningen i en by at have sagt 'dødelige' end 'mennesker'. 4 For betegnelsen 'mange mennesker' kan også indeholdes og inkluderes inden for en beskeden mængde, mens 'mange dødelige' på en eller anden måde og i en udefinerbar facon omfatter næsten enhver gruppe, som er i byen, af enhver stand, alder og køn; sådan som sagen er, ønskede Quadrigrarius selvfølgelig at fremvise en kæmpemæssig og blandet skare og sagde, at Metellus var kommet til Capitol 'med

93. Panaitios fr. 116 v. Straaten.

94. Claudius Quadrigrarius, *Annales* fr. 76 Peter.

mange dødelige' på en mere eftertrykkelig måde, end hvis han havde sagt 'med mange mennesker'.

5 Da vi, som rimeligt var, ikke blot bifaldt alt, hvad Fronto sagde, men også gav vor begejstring udtryk, sagde han: "Lad nu være med altid at tro, at man på ethvert sted kan sige 'mange dødelige' i stedet for 'mange mennesker', så det græske ordsprog 'olie på linsen',⁹⁵ der findes i en satire af Varro,⁹⁶ ikke kan komme til anvendelse." 6 Denne vurdering fra Frontos side vedrørende små og ubetydelige ord har jeg ikke ment at skulle forbigå, for at en mere skarpsindig betragtning af ord af denne slags skulle undgå vor opmærksomhed og være skjult for os.

13.30

Facies har en videre betydning, end folk tror.

1 Man kan iagttage, at adskillige latinske ord har mistet den betydning, de oprindeligt havde, eller er gået over til en helt anden eller beslægtet betydning, og at denne forandring skyldes vane og uvidenhed hos tankeløse brugere, som ikke har lært, hvad meningen er. 2 Således er der nogle, der tror, at ordet *facies* ('ansigt'), når det bruges om et menneske, kun betyder mund og øjne og kinder, hvilket grækerne kalder *prósopon*, men *facies* er enhver form og måde og frembringelse af hele legemet, afledt af *facio* ('gør', 'skaber'), ligesom *species* ('udseende') kommer af *aspectus* ('syn') og *figura* ('figur', 'omrids') af *finco* ('danner'). 3 Sådan har Pacuvius i den tragedie, der hedder *Vaskevandet*, talt om en mands *facies* i betydningen 'kroppens længde:'

"En mand, af alder ung,
med tappert sindelag og rank af skikkelse (*facie*)."⁹⁷

95. Det vil sige: dyr olivenolie på billige linser.

96. Varro, *Satura* p. 219 Bücheler = p. 91 Astbury.

97. Pacuvius, *Niptra* 253-4 Ribbeck (jambiske trimetre).

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

4 *Facies* bruges ikke blot om menneskers legemer, men om andre ting af enhver art. For man kan fuldt korrekt bruge *facies* om et bjerg, om himlen og havet, hvis det siges på det rigtige tidspunkt. 5 Et citat fra anden bog af Sallusts *Historie*: "Sardinien, der ligger i det afrikanske hav, har et udseende (*facie*) som en menneskefødd og rager længere ud mod øst end mod vest."⁹⁸ 6 Se, nu kommer jeg også i tanke om, at Plautus i *Den lille puner* har sagt *facies* om beskaffenheden af hele legemet og hudfarven. Ordlyden hos Plautus er:

"Men deres amme, hvordan ser hun ud (*qua sit facie*), forklar!" –

"Af legem kort, og mørk i løden." – "Akkurat!"

"Og hun er meget smuk, har sorte øjne, ja!" –

"Ved Hercules, du maled hendes skønhed fint!"⁹⁹

7 Ydermere husker jeg, at Quadrigarius i nittende bog har brugt *facies* i betydningen 'hele legemets statur og figur'.¹⁰⁰

13.31

Hvad betyder caninum prandium i Marcus Varros satire?

1 For nylig sad der en naragtigt brovtende person i en boghandel, der roste og lovpriste sig selv, som om han var den eneste i verden, der kunne fortolke Marcus Varros *Satirer*, som man dels kalder *kyniske*, dels *menippæiske*. Og han fremførte derefter nogle ikke særligt vanskelige passager, som han vedblev at sige, at ingen kunne komme i nærheden af. 2 Tilfældigvis havde jeg på mig en bog blandt disse satirer, den som hedder *Hydrokýon* ('Vandhunden'). 3 Jeg gik følgelig nærmere og sagde: "Magister, kender du det gamle ord fra Grækenland, at den musik, som er skjult, er intet værd? Jeg beder dig derfor om at læse disse få vers og fortælle mig meningen med det ordsprog, der ligger i disse vers."

98. Sallustius, *Historia* 2 fr. 2 Maurenbrecher.

99. Plautus, *Poenulus* 1111-14 (jambiske trimetre).

100. Claudius Quadrigarius, *Annales* 19 fr. 86 Peter.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

4 "Læs du hellere de vers op for mig," svarede han, "som du ikke forstår, så jeg kan forklare dem for dig."

5 "Jamen," spurgte jeg, "hvordan kan jeg læse noget op, som jeg ikke begriber? Det, jeg læser, vil jo blive uklart og forvirret, og det vil også være en hindring for din opmærksomhed."

6 Da nu flere af de tilstedeværende gav mig ret og gav udtryk for det samme ønske, fik han af mig den gamle kopi, der var ganske pålidelig og fortræffeligt skrevet. 7 Derimod var det med en mine, der var stærkt usikker og bekymret, han modtog den. 8 Men hvad skal jeg derpå fortælle? Jeg drister mig ved Hercules ikke til at kræve, at jeg vil blive troet! 9 Hvis umodne skoledrenge havde modtaget denne bog, havde de ikke været mere latterlige i deres oplæsning; sådan skar han sætningerne igenem og udtalte ordene forkert. 10 Han rakte derpå bogen tilbage til mig, mens mange stod og grinede, og sagde: "Du kan se, at mine øjne er svage og næsten ødelagt af konstant nattevågen; jeg kunne næppe genkende bogstavernes form; når jeg er blevet rask i øjnene, skal du komme hen til mig, og jeg vil læse hele bogen op for dig."

11 "Magister," sagde jeg, "jeg håber, at dine øjne vil få det bedre; 12 men der er et sted, hvor der ikke er brug for dem, så det vil jeg gerne have, at du forklarer mig: Hvad betyder *caninum prandium*, der stod i den passage, du læste op?"

13 Det udsøgte fjols, der var blevet skræmt som af et vanskeligt spørgsmål, rejste sig med det samme, og mens han var på vej ud, sagde han: "Det er ikke en ubetydelig ting, du spørger om; den slags underviser jeg ikke gratis i!"

14 Stedet, hvor ordsproget befinder sig, lyder sådan: "Ser du ikke, at der hos Mnesitheos står, at der findes tre forskellige slags vin: rød, hvid og en midt imellem, som man kalder *kirrós* ('gylden'), og ung, gammel og midt imellem? Og at den røde giver kræfter, den hvide urin, og den midt imellem hjælper på fordøjelsen? Og at den unge afkøler, den gamle varmer, og den midt imellem er en *caninum prandium* ('hundefrokost')?"¹⁰¹

101. Varro fr. 575 Bücheler/Astbury.

Aulus Gellius, Attiske nætter 13. bog

15 Hvad *caninum prandium* betyder, har jeg længe spurgt med en vis bekymring, selv om sagen synes ubetydelig. 16 En afholdende frokost, hvor der ikke drikkes vin, kaldes *caninum* ('hundsk'), fordi hunde ikke drikker vin. 17 Når Mnesitheos derfor havde kaldt en vin *midt imellem*, som hverken var ung eller gammel, og de fleste mennesker taler på en sådan måde, som om de siger, at enhver vin er enten ung eller gammel, så har han tilkendegivet, at den vin, som er midt imellem, hverken har den unge eller gamle vins egenskab, og at den derfor ikke bør betragtes som en vin, fordi den hverken afkølede eller varmede. Med afkøle menes der det, som på græsk hedder *psýchein*.